

**PUBERAAL,
ACTIVIST,
RADICAAL
OF EXTREMIST?**

**HET
PROCES
VAN
RADICALISERING**

**PUBERAAL,
ACTIVIST,
RADICAAL
OF EXTREMIST?**

Karin
Heremans

P E L C K M A N S

INHOUD

Voorwoord

6

Inleiding

van activisme naar radicalisering

8

1. Doelstellingen op vier niveaus 10
2. Verschillende narratieven 11
3. Pleidooi voor een duurzame en holistische multidisciplinaire *whole of society*-aanpak 12
4. Terminologie 13
5. Pleidooi voor een duurzame *whole of society*-aanpak 23

Hoofdstuk 1

Samenleven

36

- 1.1 Hoe gaan we om met polarisatie? 36
- 1.2 Hoe gaan we om met controversiële thema's in de klas? 43
- 1.3 Hoe gaan we om met jongeren die in fake news geloven? 48
- 1.4 Hoe gaan we om met gevoeligheden rond internationale conflicten? 55
- 1.5 Hoe gaan we om met jongeren die de mensenrechten verwerpen? 64
- 1.6 Hoe gaan we om met jongeren die vinden dat de lessen geschiedenis en aardrijkskunde te veel op het Europese kader gericht zijn? 69
- 1.7 Hoe gaan we om met racisme op school? 71
- 1.8 Hoe gaan we om met jongeren die een andere groep jongeren ervan beschuldigen 'terroristen' te zijn? 75
- 1.9 Hoe gaan we om met antisemitisme? 77
- 1.10 Hoe gaan we om met jongeren die verzeild geraken in de drugscriminaliteit? 80

Hoofdstuk 2

Gender

84

- 2.1 Hoe gaan we om met issues rond gendergelijkheid die moeilijk liggen? 86
- 2.2 Hoe gaan we om met problemen die zich stellen bij turnen, sport-, zwem- of danslessen in het basis- en secundair onderwijs? 100
- 2.3 Hoe gaan we om met problemen in de zorgopleidingen? De weigering bijvoorbeeld van vrouwen om mannen te wassen en omgekeerd? 105
- 2.4 Hoe gaan we om met leerlingen die tijdens de lessen geen naaktsculpturen of naaktafbeeldingen willen bekijken? 107

Hoofdstuk 3

Levensbeschouwing, religie en ideologie

110

- 3.0 Inleiding 110
- 3.1 Hoe gaan we om met levensbeschouwelijke kentekens voor leerlingen op school en bij buitenschoolse activiteiten? 116
- 3.2 Hoe gaan we om met een jongere die ongepaste kleding draagt op school of voor deelname aan bepaalde lessen? 121
- 3.3 Hoe gaan we om met leraren die op school levensbeschouwelijke kentekens dragen? 123

3.4	Hoe gaan we om met een vraag tot inrichting van een gebedsruimte op school?	124
3.5	Hoe gaan we om met jongeren die willen deelnemen aan de ramadan waardoor hun schoolse activiteiten onder druk komen te staan?	126
3.6	Hoe gaan we om met vragen van jongeren om vrijgesteld te worden van bepaalde lessen tijdens religieuze feestdagen, of wanneer ze ervoor wegblijven van school?	127
3.7	Hoe gaan we om met weigeringen tot deelname aan de lessen muzische opvoeding?	129
3.8	Hoe gaan we om met weigeringen tot deelname aan kooklessen en/of het bereiden van bepaalde gerechten, al dan niet volgens rituele voorschriften?	131
3.9	Hoe gaan we om met een weigering tot deelname aan (meerdaagse) buitenschoolse activiteiten?	132
3.10	Hoe gaan we om met levensbeschouwelijke kaders die botsen met wetenschap in de klas?	135
3.11	Hoe gaan we om met aanstootgevende spotprenten?	142
3.12	Hoe gaan we om met jongeren die na aanslagen uitspraken of handelingen doen die erop duiden dat ze een extremistische ideologie aanhangen waarbij uitsluiting en geweld centraal staan?	145
3.13	Hoe gaan we om met islamitisch extremisme of jihadisme bij jongeren?	148
3.14	Hoe gaan we om met jongeren die rechts-extremistische signalen vertonen?	152
3.15	Hoe gaan we om met jongeren die links-extremistische signalen vertonen?	165
3.16	Hoe gaan we om met jongeren die nihilistische subculturen aanhangen?	171

Hoofdstuk 4

Online – offline – onlife radicalisering **174**

4.1	Hoe werken sociale media? Hoe beïnvloeden ze polarisatie in de samenleving en mogelijke radicalisering bij jongeren? Hoe bedreigen ze de democratie?	175
	Sociale media	178
	Samenzweringstheorieën of complotdenken	185
	Cognitieve vooroordelen en denkfouten	190
	Kunnen we preventief werken op dit domein?	194

Nawoord door Gert Vercauteren, directeur OCAD **198**

Dankwoord **199**

Bronnen **201**

VOORWOORD

Februari 2013, een groepje jongens uit de derde klas kwam bij me op gesprek. Ze zaten in de knoop met zichzelf, ze worstelden met identiteitsvragen en zochten naar een manier om hun sterk orthodoxe beleving van de islam te integreren in de schoolcontext. Een van hen, Khalid, bleef de schoolregels in vraag stellen, een echte volhouder.

Ik vroeg hem: 'Khalid, wat wil je later met je leven doen?' en hij antwoordde: 'Ik wil mijn leven geven voor Allah', terwijl hij me indringend aankeek. Ik zei: 'Maar wat wil je studeren? Je wil toch een job later, en een vrouw en kinderen?' Hij antwoordde droog: 'Allah gaat daar allemaal voor zorgen, mevrouw.'

Ik bleef verbaasd achter en brak mijn hoofd over wat die jongens plots bezielde.

Minder dan twee weken later sloot Khalid zich aan bij Daesh (ook bekend als IS of Islamitische Staat) in Syrië. Hij werd een van de eerste minderjarige buitenlandse strijders – en velen volgden zijn voorbeeld. Tezelfdertijd werd Europa opgeschrikt door een hele reeks aanslagen: de Bataclan in Parijs in 2015, Zaventem en Maalbeek in 2016, de kerstmarkt in Berlijn ook in 2016, de concertarena in Manchester in 2017..., er leek geen einde te komen aan de stroom van geweld.

In de hele Europese Unie werden overheden, beleidsmakers en scholen gedwongen tot snelle reacties en urgente beleidsmaatregelen ter preventie van radicalisering. Het was een intense periode.

Nu, meer dan tien jaar later, is radicalisering geëvolueerd tot een complexe dreiging met vele gezichten. Hybride ideologieën, vage overtuigingen en psychische problematiek spelen vaak een belangrijke rol. En waar radicalisering vroeger vooral ontstond via fysieke netwerken, zijn sociale media nu de centrale spelers. Onderzoek wijst ook uit dat de grooming (bewust met bepaalde intenties benaderen en manipuleren) zich momenteel vooral richt op jongeren. Scholen en leraars bevinden zich hierbij in de frontlinie.

In het *Terrorism Situation and Trend Report* van 2024 waarschuwt Europol: 'Terreur- en gewelddadige extremistische groeperingen van alle ideologische stromingen richten zich strategisch op jongeren. Jongeren zijn vatbaarder voor radicalisering, eerder geneigd tot actie, en kunnen op lichtere straffen rekenen bij veroordeling.'

Thomas Renard, directeur van het International Center for Counter Terrorism en voorzitter van het onderzoekscomité van de EU Knowledge Hub, heeft terecht opgeroepen tot dringend onderzoek naar risicofactoren en preventie gericht op het groeiende aantal betrokken jongeren. Het dreigingslandschap is immers veranderd en vraagt om structurele inbedding van de opgebouwde expertise in duurzame onderwijssystemen binnen de EU-lidstaten.

Ik hoop dat dit boek hierbij een ondersteuning mag zijn.

14 juli 2025, Karin Heremans

INLEIDING

VAN ACTIVISME NAAR RADICALISERING

Superdiversiteit in onze samenleving is een feit. Meningen hierrond verschillen, sommigen zien enkel voordelen, anderen focussen – verblind door angst – op alle nadelen. In dit boek proberen we diversiteit niet te zien als de bron van alle problemen, maar in de eerste plaats als een realiteit met heel veel uitdagingen en kansen, ook al is het geen ideaal scenario. Het samenleven tussen mensen hangt immers in grote mate samen met de manier waarop mensen en professionals in verschillende domeinen deze diversiteit weten te bespelen.

Onder diversiteit verstaan we alle mogelijke verschillen tussen mensen die in onze maatschappij samenleven. Dat kan zijn op het vlak van gender, huidskleur, sociale achtergrond, seksuele geaardheid, lichamelijke en verstandelijke mogelijkheden, levensbeschouwing, leeftijd, etniciteit...

Onderwijs loopt in dit proces voorop en ondervindt als eerste de voor- en nadelen, daarom zal onze focus voornamelijk daar liggen. Uiteraard zijn een aantal tools ook bruikbaar voor jongerenorganisaties en andere mogelijke onderwijspartners.

Dit boek benadert diversiteit als een realiteit, niet vanuit een fatalistische, noch idealistische visie. Diversiteit is niet per definitie heilzaam. Verschillen tussen mensen leiden soms tot conflicten, maar diversiteit is ook niet per definitie problematisch. Meer zelfs, wrijving kan ook doen blinken. Ook de duurzaamheid van het beleid van onderwijs en jongerenorganisaties zal in grote mate afhangen van de professionaliteit waarmee professionals de diversiteit onder de jongeren op een creatieve wijze weten te bespelen. Eveneens genderthema's komen aan bod.

Ik wil met dit boek graag twee dingen bereiken:

- Enerzijds is het de bedoeling om scholen, onderwijsprofessionals en jongerenorganisaties te ondersteunen in het omgaan met etnische, culturele en levensbeschouwelijke diversiteit.
- Anderzijds kan het fungeren als kader ter preventie van problematische radicalisering en polarisering.

Gesprekken met verschillende focusgroepen verspreid over gans Europa maken van dit boek een gedeeld en verbindend waardekader. Het tracht op verschillende manieren aan te tonen hoe we deze diversiteit als een kracht en meerwaarde kunnen aanwenden, niet alleen in de klas- en schoolsfeer maar ook voor de bredere maatschappelijke realisatie van het 'samen leren samenleven'. Ik reik in het boek ook een aantal tools aan om te kunnen omgaan met polarisatie en controversiële en gevoelige thema's die voortvloeien uit internationale conflicten rond etnische, culturele en levensbeschouwelijke diversiteit. Daarnaast is er ook aandacht voor fake news,

complotdenken en de impact hiervan via social media. In het laatste hoofdstuk lees je hoe de online- en offlinewereld naadloos met mekaar verweven zijn en welke uitdagingen dat met zich meebrengt.

We kunnen dit boek hopelijk gaan gebruiken voor verschillende onderwijscontexten in de Europese Unie. Het voldoet daarom aan een aantal basisprincipes:

- **'Samen leren samenleven'** staat als kernopdracht voorop, we benadrukken hiermee dat alle mensen in onze samenleving over bestaande verschillen heen met elkaar verbonden zijn door gemeenschappelijke Europese grondrechten en humanistische, democratische basiswaarden. Deze gedeelde waarden zijn: de Universele Rechten van de Mens, de gelijkwaardigheid tussen mannen en vrouwen, het vrij wetenschappelijk onderzoek, het vrije woord, godsdienstvrijheid, de scheiding tussen kerk en staat, het verbod op discriminatie op basis van gender of geslacht, wederzijds respect. We hanteren hierbij het universele morele principe van de **wederkerigheid**, de basis voor elke intermenselijke relatie.
- We promoten en gaan actief om met alle vormen van diversiteit als een toegevoegde waarde bij het realiseren van onderwijs- en opvoedingsopdrachten, met veel aandacht voor het erkennen en benutten van diversiteit, en voor de pedagogische mogelijkheden en leerkansen die levensbeschouwelijke, etnische en culturele diversiteit ons aanbiedt.
- We focussen op levensbeschouwelijke diversiteit in ruime zin.
- We overstijgen de theoretische benadering van diversiteit door gebruik te maken van goede praktijkvoorbeelden uit verschillende scholen.

Het is in deze context belangrijk om te benadrukken dat radicale meningen moeten kunnen in een democratische samenleving, anders gaat de samenleving niet vooruit. Het wordt wél problematisch als er geweld bij komt kijken. Radicalisering *is ook eigen* aan jongeren, in een bepaalde fase van hun puberteit of vlak erna. Pubers leren via de middelbare school en via de media de wereld wat te begrijpen, ze leren en zien dat die wereld ongelooflijk onrechtvaardig kan zijn, wat heel erg in contrast kan staan met alle 'goede' waarden waarmee ze zijn opgevoed. En dus kunnen pubers een paar jaar radicaliseren, totdat ze doorhebben dat onrechtvaardigheden deel uitmaken van de wereld en zelfs van het dagelijks leven. Net daarom is de taak van onderwijs en leraars zo cruciaal en omvat die tegenwoordig heel wat uitdagingen.

In dit boek vind je ook de inzichten van de RAN-education werkgroep (Radicalisation Awareness Network), waarvan ik 10 jaar werkgroepleider ben geweest. Het RAN was een Europees netwerk dat in 2011 is opgericht en gefinancierd werd door de Europese Commissie. Het belangrijkste doel van het RAN was om eerstelijnsactoren (zoals leerkrachten, jeugdwerkers, politieagenten, hulpverleners en gevangenispersoneel) in de hele EU te verbinden en te ondersteunen bij de preventie van gewelddadige radicalisering. Recent werd het RAN vervangen door het eveneens door de EU opgerichte netwerk The Knowledge Hub, dat beleidsmakers, eerstelijnswerkers en onderzoekers verbindt om problematische radicalisering te voorkomen en aan te pakken.

Beide initiatieven blijven cruciaal voor informatie-uitwisseling en het bij elkaar brengen van actoren over de hele Unie, ook al is de belangstelling voor de strijd tegen terrorisme en radicalisering op Europees niveau gevoelig afgezwakt tegenover een decennium geleden. Op een moment dat Europese veiligheidsdiensten waarschuwen

voor een heropflakking van het aan IS gerelateerde jihadisme en de betrokkenheid van minderjarigen hierbij én voor de opkomst van het rechts-extremisme en het stijgend antisemitisme, is dit zeker een aandachtspunt.

Bij de opstart van de werkgroep RAN in 2015 werd een onderwijsmanifest geschreven: het *RAN Manifesto for Education*. Dit manifest vormde het startpunt voor het beleid ter preventie van radicalisering en polarisering op Europees niveau. Het werd herwerkt in 2021.

1. Doelstellingen op vier niveaus

De doelstellingen van het *RAN Manifesto for Education* situeren zich op vier niveaus:

- **De school**

Scholen moeten sociaal veilige en respectvolle leeromgevingen zijn waar preventie fundamenteel is en een prioriteit.

Scholen moeten in de eerste plaats de problematiek rond radicalisering en polarisering bespreekbaar durven en kunnen maken. Vervolgens moeten ze hierover een heldere visie ontwikkelen. We willen hen ook stimuleren om innoverend te denken via klas- en vakoverschrijdend werk rond actief burgerschap en kritisch denken. We ondersteunen hen bij het gebruik van onlinehulpmiddelen en het ontwikkelen van sterke partnerschappen om radicalisering in een vroeg stadium op te sporen. Tot slot zijn we voorstander van brede open scholen die voortdurend de link leggen met de samenleving, en die niet alleen de ouders maar ook de leerlingen zelf betrekken bij preventie. Zorgverleners en pedagogische begeleiders kunnen scholen ondersteunen in een continuüm van preventie tot zorg.

Voor het curatieve/probleemgerichte luik ontwikkelen we speciale trainingen. We geven ook de hulpmiddelen aan om te handelen in noodsituaties.

- **De leerkracht**

Leerkrachten of eerstelijnsmedewerkers spelen een cruciale rol bij de preventie van radicalisering die leidt tot gewelddadig extremisme. Het is onze doelstelling om hen via intense samenwerking weerbaar te maken en hen te ondersteunen bij de ontwikkeling van hun capaciteiten, zodat ze weten wat er onder de leerlingen speelt en wat ze kunnen of moeten ondernemen. Ongeacht de herkomst van de uitingen van radicalisme willen we dat de leerkracht en de eerstelijnsmedewerker in staat zijn de problematiek te benoemen en aan te pakken, en ook moeilijke gesprekken kunnen voeren. Bijvoorbeeld over de evolutieleer, de rol van de vrouw, wederzijds respect... We reiken ook een aantal tools aan om polarisering in verschillende situaties te vermijden. We stimuleren trainingen, coaching en vormingen.

- **De partners**

Scholen en zorgverleners spelen een belangrijke rol bij preventie, maar dat kunnen ze niet alleen. Partnerschappen maken de bestrijding krachtiger. We moeten streven naar een multidisciplinaire aanpak waarbij zowel ouders, hulporganisaties, ngo's, overheidsinstanties en andere organisaties die zich richten op preventie zoals politie en justitie, betrokken worden. Dat moet ervoor zorgen dat zowel op

preventief als curatief niveau de juiste afspraken gemaakt worden om een integrale aanpak te verzekeren. Daarom promoten we Open en Brede scholen. Het werken aan wederzijds vertrouwen om informatie te delen blijft hierbij een uitdaging.

- **De overheid**

Als onderwijspartners in de EU moet de RAN de verschillende overheden op hun verantwoordelijkheid wijzen om de (rand)voorwaarden te bepalen die scholen en partners nodig hebben, om effectiever te kunnen bijdragen aan de preventie en de opvolging van radicalisering die kan leiden tot gewelddadig extremisme. We willen dat de verschillende overheden een duurzame organisatie en financiering voorzien om zo'n aanpak op maat binnen scholen mogelijk te maken en om scholen te faciliteren via extra maatregelen. In ruil vragen we op regelmatige basis feedback aan de scholen om van onderuit het beleid te voeren.

2. Verschillende narratieven

In lijn met de Europese aanbevelingen promoten we een combinatie van verschillende narratieven ter preventie van radicalisering, waaronder de CCA-methode (*Connect, Counter, Alternative*), ontwikkeld in nauwe samenwerking met mensen en organisaties gespecialiseerd in maatschappelijke uitdagingen:

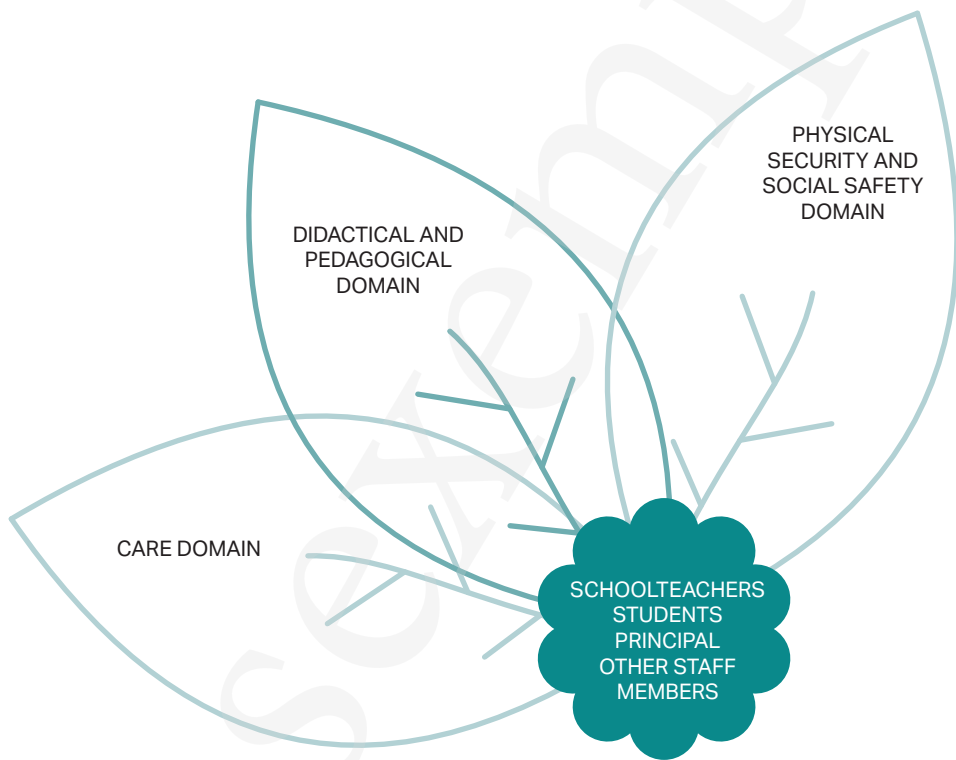
- **Connective narrative:** Het is belangrijk een sterke focus te leggen op de verbinding tussen jongeren en hun leerkracht of hulpverlener. We vertrekken hierbij vanuit gemeenschappelijke humanistische basiswaarden. Wederkerigheid in menselijke relaties staat centraal. Een sterk participatiebeleid, waarbij we de leerlingen zelf, de ouders en de onderwijspartners betrekken, is hier een prioriteit.
- **Counter narrative:** In samenwerking met deskundigen kunnen foute narratieven weerlegd worden. Een islamdeskundige kan islamitische radicalisering belichten en problematische koranverzen counteren door een historische contextuele analyse. Voor extreemrechtse of extreemlinkse radicalisering kunnen bijvoorbeeld geschiedenisleerkrachten betrokken worden, voor antivaxers worden wetenschappers ingeschakeld.
- **Alternative narrative:** Kwetsbare jongeren zijn vaak op zoek naar alternatieven, het is belangrijk deze aan te bieden. Verschillende Europese onderwijspartners zetten in op actief burgerschap, mediawijsheid, kritisch denken, brede open scholen.

We proberen deze drie narratieven te koppelen aan de vier grote doelgroepen conform de Europese aanbevelingen uit het *RAN Manifesto*:

- Scholen die een preventiebeleid moeten ontwikkelen.
- Leerkrachten en eerstelijnsmedewerkers die in de frontline staan en die ondersteund en gevormd moeten worden.
- Partners die scholen en leerkrachten ondersteunen bij het uitwerken van hun beleid.
- Overheden die de noodzakelijke beleids- en financiële kaders moeten voorzien.

3. Pleidooi voor een duurzame en holistische multidisciplinaire whole of society-aanpak

We willen inzetten op een **holistische multidisciplinaire onlife en whole of society-aanpak** waarbij scholen een deel van de samenleving vormen en voortdurend in interactie staan met de ouders en de andere partners uit de omgeving. De school is geen afgelegen eiland. Samenwerking en inbedding in een lokale context staan centraal in onze visie. In dit schoolmodel staat de school in het centrum van de samenleving, gaat ze verbindingen aan en maakt ze deel uit van netwerken op drie grote domeinen: het pedagogisch-didactisch domein, het domein van zorg en welzijn en het domein van fysieke en sociale veiligheid. We mogen ook de impact van de online-wereld en sociale media op de fysieke en mentale ontwikkeling van jongeren en hun onderlinge relaties niet uit het oog verliezen, vandaar de term 'onlife'.

Het fenomeen van radicalisering neemt voortdurend nieuwe gedaanten aan. Ook de politieke context in Europa is aanzienlijk veranderd. De naweeën van de COVID-19-pandemie, het geopolitieke wereldtoneel, de oorlogen tussen Rusland en Oekraïne, Israël en Palestina, het conflict in het Midden-Oosten, de verkiezing van Donald Trump... zorgen voor heel wat polarisatie. Dat wordt bovendien nog versterkt door fake news en complotdenken. Inspelen op die veranderende contexten is een

uitdaging voor het onderwijs. We hebben innovatieve benaderingen en methodes nodig om een duurzaam preventiebeleid te creëren, dat het fenomeen van toenemende en complexe polarisatie in onze samenleving indijkt.

Preventie vereist daarom een duurzaam, allesomvattend actieplan. De aantrekkingskracht van (gewelddadig) extremisme beperkt zich niet tot de verhalen en de ideologie. Het speelt ook in op sociaal-emotionele behoeften en uitdagingen en is gelinkt aan bredere vragen over identiteit, over verbondenheid – waar hoor ik thuis? – en aan een gebrek aan perspectieven. Jongeren en jongvolwassenen die zoeken naar hun identiteit en hun plaats in de samenleving worden aangetrokken door deze extremistische ideologieën en bewegingen die het concept van een eenvoudige, sterk afgelijnde identiteit uitbuiten en tegelijk gemeenschapservaringen en solidariteit aanbieden. Bovendien spelen zelfverklaarde avant-gardistische en alternatieve extremistische bewegingen en tegenculturen handig in op de zo herkenbare zoektocht van jongeren naar manieren om zich af te zetten tegen hun ouders en de maatschappij.

Scholen kunnen daarom een belangrijke rol vervullen in het creëren van **veerkrachtige omgevingen** voor kwetsbare jongeren. Ze kunnen de communicatieve, sociale en emotionele vaardigheden aanscherpen die nodig zijn om de uitdagingen aan te kunnen die horen bij volwassen worden. Ze moeten veilige ruimtes voorzien waarin dat gestimuleerd kan worden. Dat houdt in dat het zelfvertrouwen en de eigenwaarde van de leerlingen gevoed moeten worden en dat ze gesteund moeten worden om een antwoord te vinden op hun existentiële levensvragen en problemen.

Het aanleren van **sociale vaardigheden** is van cruciaal belang als we willen dat leerlingen in staat zijn op eigen kracht (empowerment) hun plaats te vinden onder de medeleerlingen (peers) of in de maatschappij, een standpunt in te nemen, op elkaar in te spelen en constructief om te gaan met anderen. Ook sport of kunstvormen zoals muziek, theater en beeldende kunsten kunnen helend werken om de sociale vaardigheden van jongeren verder te ontwikkelen. Het erkennen van zowel je potentieel als je beperkingen, het je bewust worden van je emoties en manieren vinden om ze te uiten: deze vaardigheden vergemakkelijken de omgang met anderen en versterken sociale contacten. Een confronterende houding, agressie of geweld wordt bij jongeren daarvoor minder waarschijnlijk.

Het is noodzakelijk dat leraren, opvoeders, scholen en jongerenorganisaties zich ontwikkelen en professionaliseren om te kunnen inspelen op deze nieuwe preventiebehoeften. Elk team moet **opgeleid zijn en beschikken over sociaal-educatieve tools** om mogelijke casussen van radicalisering in verschillende stadia doeltreffend te kunnen identificeren en aan te pakken. Op beleids- en politiek niveau is dan weer **substantiële ondersteuning** vereist om de noodzakelijke kaders en vormen voor dit preventiebeleid te voorzien.

4. Terminologie

Eerst moet de terminologie die we hanteren binnen dit domein verduidelijkt worden: termen zoals 'radicaal', 'radicalisering', 'extreem gedachtegoed' en 'extremisme' kunnen tot verwarring leiden en aanleiding geven tot discussie als ze dubbelzinnig gebruikt worden.

Radicalen en radicale ideeën hoeven ook niet noodzakelijk ongerustheid op te wekken. De term radicalisme wordt al sinds de 19de eeuw gebruikt om vernieuwende of revolutionaire ideeën te benoemen, en kan dus ook verwijzen naar een positief perspectief of doel in plaats van naar een aankondiging van geweld. Maar wanneer radicalisering aanleiding geeft tot haat, gewelddaden, inbreuken op basisrechten en vrijheden van anderen of zelfs extremistisch geweld en terreur, dan moeten we ons uiteraard wel zorgen maken.

Er zijn ook significante verschillen in het politieke en religieuze extremisme met betrekking tot context en ideologie, als we kijken naar de ideeën die verspreid worden door diverse extremistische bewegingen. Anderzijds zijn er ook overeenkomsten inzake oorzaken en strategieën en de bijbehorende benaderingen om ze te voorkomen.

Het is daarom belangrijk duiding te geven aan **wat radicalisering is, wat de processen zijn, welke de voedingsbodems zijn en hoe je radicalisering kan herkennen**. We baseren ons hiervoor op de basistraining die Radar.nl, een Nederlands adviesbureau voor sociale en maatschappelijke vraagstukken op Europees niveau, heeft ontwikkeld en op de inzichten van het OCAD en van de Europese veiligheidsdiensten.

Wat is radicalisering?

Binnen het maatschappelijke debat worden niet-conventionele uitingen of gedragingen al snel beschouwd als mogelijke signalen van radicalisering. Toch is het gebruik van de term 'radicalisering' niet zonder gevaar en is een bepaalde nuancering noodzakelijk.

Radicalisering is een proces

Het woord radicalisering valt in onze huidige samenleving haast niet meer weg te denken. We associëren het spontaan met oorlog, aanslagen, IS, het Midden-Oosten, islam en religie. Toch is het belangrijk om omzichtig met het woord om te springen. Zonder radicalisme zouden we immers geen vrije pers hebben, geen parlementaire democratie, geen rechtsstaat, geen egalitaire samenleving, geen vrouwenstemrecht. Dat waren immers in de late 18de en vroege 19de eeuw bijzonder radicale voorstellen. Ze zijn pas werkelijkheid geworden omdat de eerste 'historische radicalen' ervoor gestreden hebben.

Inmiddels is de betekenis van het begrip 'radicaal' geëvolueerd. Het wordt soms geïnterpreteerd als de weigering om overleg te plegen, om tot consensus en compromis te komen of als de overtuiging dat verandering drastisch en via revolutionaire middelen tot stand moet komen. Een gematigdere visie ziet radicalisme als verzamelbegrip voor alle overtuigingen die afwijken van de politieke mainstream en een antoniem zijn voor het politieke spectrum.

In 2004 verscheen de term 'radicalisering' voor het eerst in een intern document van de EU als mogelijke oorzaak van individuele gevoeligheid voor rekrutering door buitenlandse extremistengroepen. De aanslagen in Madrid en Londen deden het concept uitgroeien tot het modewoord van de 21ste eeuw: een individueel proces dat leidt tot gewelddadig gedrag.

Radicalisering is een ruim begrip en geen voorrecht van religies

Na de aanslagen in Europa werd radicalisering vaak in één adem genoemd met islamistisch extremisme. Hoewel de dreiging vanuit het jihadisme nog altijd op nummer één staat bij internationale veiligheidsdiensten, blijft het uiteraard daar niet toe beperkt. Momenteel is er zowel aan de linker- als rechterzijde van het politiek-ideologische spectrum een opmars van maatschappelijke radicalisering aan de gang. Deze vertaalt zich in een eerste fase vaak via activisme. Ze wordt problematisch als er geweld bij te pas komt.

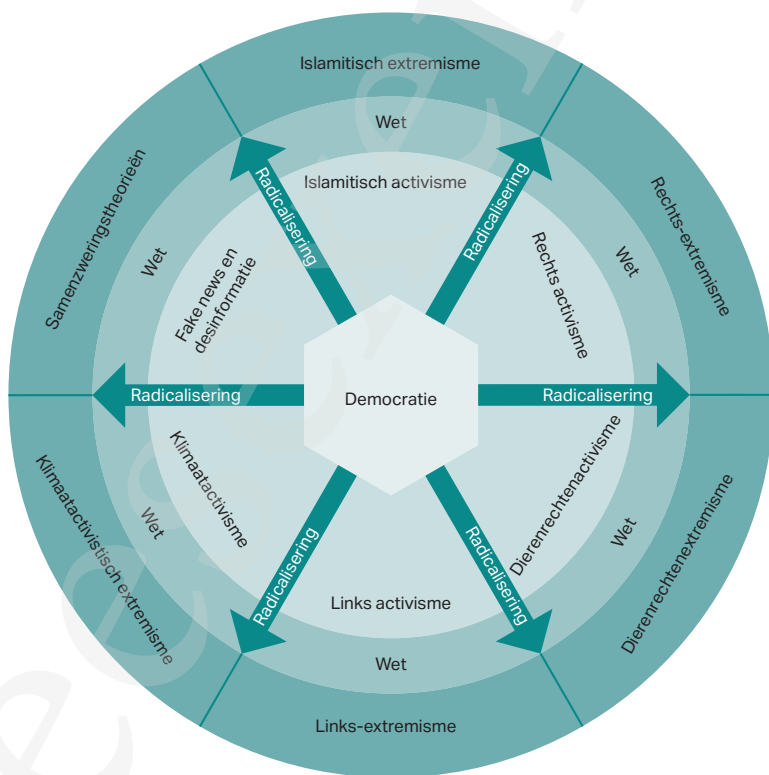
- De hardnekkigheid die zich bij sommige klimaatactivisten manifesteert, kan als een vorm van radicalisering worden gezien. Toen jongeren in 2019 onder impuls van Greta Thunberg in heel veel westerse landen spijbelden, botsten ook zij tegen de grenzen van de wet – hier het schoolreglement. Dat kunnen we beschouwen als een eerste vorm van activisme in het proces naar radicalisering. Dat was destijds absoluut niet problematisch omdat het getuigde van een zekere burgerzin. Maar omdat de politieke elite de uitwerking van een degelijk klimaatbeleid niet als eerste prioriteit ziet, wordt het klimaatactivisme hardnekkiger en radicaler en wordt bijvoorbeeld Greenpeace al langer beschouwd als een activistische organisatie die alsmaar radicaler te werk gaat. Ook signaleert het Belgisch orgaan voor dreigingsanalyse OCAD dat bepaalde strekkingen binnen Code Rood, een beweging van klimaatactivisten, zijn geradicaliseerd. Bij een actie in de Gentse haven was er zelfs een risico op dodelijke slachtoffers.
- Ook in minder evidente domeinen zoals de dierenrechtenbeweging zijn vormen van radicalisering in het verleden al omgeslagen naar extremisme en gewelddadigheid, zoals de aanslagen van het Animal Liberation Front eind jaren negentig in België hebben aangetoond.
- Het fenomeen van de gele hesjes, opgestart in 2018 in Frankrijk, nam bij momenten problematische proporties aan en mondde door het toenemende geweld uit in een vorm van problematische maatschappelijke radicalisering.
- Op politiek vlak is het rechts-extremisme overal in Europa in opmars en signaleren onze veiligheidsdiensten een toenemend aantal gewelddadige acties van extreemrechtse groeperingen. In België zeggen leerkrachten sinds de *Pano*-uitzending over Schild & Vrienden dat ze steeds vaker leerlingen zien die problematisch extreemrechts gedachtegoed aanhangen.
- In heel Europa heeft de extreemrechtse alt-rightbeweging vertakkingen. Verschillende Europese landen worden dan ook geconfronteerd met een opkomst van extreemrechtse bewegingen zoals Schild & Vriend in België, de Gouden Dageraad in Griekenland en Génération Identitaire in Frankrijk.
- In januari 2026 werd een wijk in Berlijn getroffen door een elektriciteitspanne. Onderzoek wijst uit dat het zou gaan om een actie van een extreemlinkse organisatie tegen het kapitalisme.
- Ook de impact van de Black Lives Matter-beweging, ontstaan vanuit sociaal onrecht, is een vorm van maatschappelijke radicalisering die van origine niet problematisch is, maar wel kan uitmonden in geweld.
- De COVID-19-pandemie was een voedingsbodem voor radicaal gedachtegoed, zowel voor linkse als rechtse groeperingen.
- Momenteel beroert de serie *Adolescence* de gemoederen van veel ouders in gans Europa. Een jonge tiener heeft een klasgenote vermoord onder invloed van influencer Andrew Tate en de online incel-ideologie.

- Anti-overheidsdenken, anti-lgbtqi+-denken en een vrouwenonvriendelijk discours verbinden hyperconservatieve ideologieën gaande van extreemrechts tot salafisme en islamisme. Veiligheidsdiensten maken zich zorgen dat deze processen leiden tot zogenaamde *lone actors* bij wie de stoppen zouden kunnen doorslaan.

Zochten leerkrachten en jongerenwerkers vroeger hulp omdat ze met fundamentalistische moslimjongeren in aanraking kwamen, dan hebben ze nu vragen over een ruime waaier aan radicale en extremistische stromingen. Radicalisering is vandaag een veelkoppig monster geworden. Net daarom willen we benadrukken dat radicalisering zich niet beperkt tot religieus geïnspireerde groepen, maar opduikt bij heel wat ideologische strekkingen.

De termen radicalisering, extremisme en activisme zijn begrippen die vaak door elkaar worden gebruikt. Het gaat echter om drie termen die weliswaar nauw met elkaar verbonden zijn, maar toch elk een verschillende betekenis hebben.

Radicalisering is geen welomschreven begrip, maar eerder een subtiel proces dat start bij activisme binnen de grenzen van de wet, vervolgens kan overvloeien naar radicalisme dat de grenzen van de wet aftast, en uiteindelijk kan omslaan naar gewelddadig radicalisme en gewelddadig extremisme. De grens, zo blijkt, is het gebruiken van geweld dat de wet overschrijdt. Dat neemt niet weg dat, zoals we eerder zeiden, radicalisering ook kan leiden tot een positieve maatschappelijke verandering.

Deze radicaliseringsroos werd ontwikkeld in samenwerking met Ceapire.

Samen met een expertennetwerk binnen het RAN ontwikkelden we een **radicaliseringsroos** die de brede waaier aan mogelijkheden van radicalisering illustreert.

In de kern van het diagram is het concept **democratie** terug te vinden, dat als uitgangspunt dient voor onze samenleving. Democratie biedt mensen de gelegenheid hun stem te laten horen door participatie en verkiezingen. Alle idealen die worden nagestreefd op parlementaire en democratische wijze vallen binnen de termen van de democratische rechtsstaat. De regels die daarin gelden zijn vastgelegd in de grondwet en beschrijven onder meer de grondrechten van de burgers.

Wanneer mensen hun idealen verwezenlijken op buitenparlementaire maar legale wijze, spreken we van **activisme**. De buitenste strook van het diagram staat voor mensen die in het verwezenlijken van hun idealen, of doelstellingen, de grenzen van de democratische rechtsstaat overschrijden, dat is **extremisme**. Op het moment dat de wet overschreden wordt, bijvoorbeeld als er geweld gebruikt wordt, is er sprake van strafbare feiten.

Radicaliserende individuen bevinden zich dus in een proces dat problematisch wordt als zij zich steeds meer ontwikkelen in de richting van extremismisme en als zij steeds actiever ondemocratische middelen inzetten om hun doel te bereiken.

Het OCAD en het NCTV, alsook Europese veiligheidsdiensten definiëren het als volgt:

- **Activisten** verkondigen hun idealen binnen de grenzen van de wet, en zouden zelfs met die idealen de wet in vraag kunnen stellen. Bijvoorbeeld: Greta Thunberg en de klimaatactivisten, Amnesty International...
- **Radicalisering** is een proces waarbij individuen of groepen zo beïnvloed en mentaal gekneet worden, dat ze daar steeds meer persoonlijke consequenties aan verbinden en in een verdere fase mogelijk bereid gevonden worden om terroristische handelingen te plegen. Bijvoorbeeld: de jongeren die onder invloed van ronselaars naar Syrië vertrokken.
- **Extremisme** wordt omschreven als een verzameling van racistische, xenofobe, anarchistische en nationalistische ideeën én politieke, ideologische, religieuze of filosofische standpunten die in strijd zijn – in theorie of in de praktijk – met de beginselen van de democratie of de rechtsstaat. Bijvoorbeeld: Alt-Right Movement, Nation, Génération Identitaire, Sharia4Belgium...
- Bij **gewelddadig extremismisme** wordt om ideologische of politieke redenen geweld gebruikt tegen personen of materiële belangen, door middel van terreur, intimidatie of bedreigingen, om bepaalde doelstellingen te bereiken. Bij deze extreem radicale wij-zijpolarisatie wordt de ander verketterd en gedehumaniseerd. Alle tegenslagen in het leven, alle moeilijkheden waarmee jongeren geconfronteerd worden, worden herleid tot 'de schuld van de ander'. Bijvoorbeeld: IS, neonazi's, Blood & Honour...

Samenvattend kunnen we stellen dat er sprake is van problematische radicalisering als:

- jongeren ingrijpende maatschappelijke veranderingen aanhangen, die de democratische grenzen van de samenleving aftasten en zouden kunnen bedreigen;
- jongeren in een proces zitten van denken naar doen en het radicale gedachtegoed, in combinatie met het ervaren onrecht, in toenemende mate hun handelen en gedrag bepaalt.

Voedingsbodem en risicofactoren

Een radicaliseringsproces ontstaat niet zomaar. Daar is een voedingsbodem voor nodig, die voor iedereen anders kan zijn maar waarvoor de kiem toch meestal gelegd wordt in de jeugd, en die onder andere afhankelijk is van de veerkracht van de jongere zelf, en van de risico's en beschermende factoren in zijn of haar sociale omgeving.

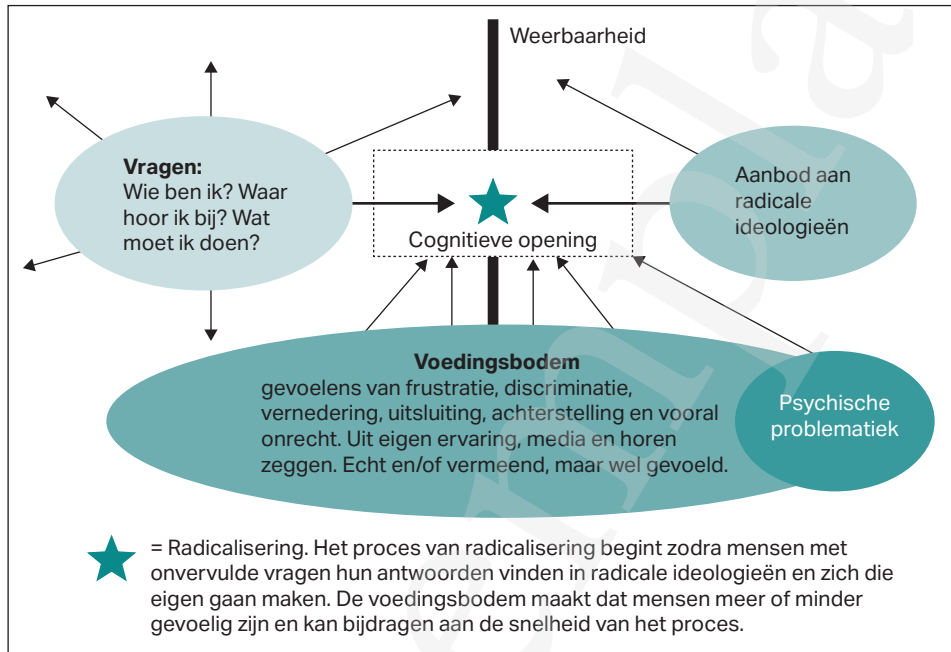
Volgende elementen kunnen op negatieve wijze bijdragen aan radicalisering:

- een gebrekkig sociaal netwerk, isolatie of vervreemding;
- een problematische identiteitsontwikkeling (bijvoorbeeld eenzaamheid, gepest worden);
- de aanwezigheid van radicale personen in de directe omgeving;
- een persoonlijke crisis (bijvoorbeeld door scheiding, conflicten of ontslag);
- geopolitieke spanningen en conflicten;
- frustrerende gebeurtenissen die naar grieven kunnen leiden;
- persoonlijke gebeurtenissen die leiden tot gevoelens van schaamte en schande;
- slechte schoolprestaties, weinig kansen op de arbeidsmarkt;
- systematische discriminatie of uitsluiting;
- een onderliggende psychische problematiek;
- drank- en drugsgebruik.

Hoewel er geen algemene regel bestaat voor een voedingsbodem die voorspelt of jongeren gaan radicaliseren, blijkt uit verschillende onderzoeken wel dat de kans op een negatieve ontwikkeling reëel is wanneer er sprake is van een combinatie van verschillende risicofactoren. Hoe meer risicofactoren er aanwezig zijn, hoe groter de kans dat een jongere een negatief ontwikkelingspad bewandelt.

Daarnaast weten we dat maatschappelijke achterstand en reële ervaringen met discriminatie specifieke factoren zijn die bijdragen aan die voedingsbodem. Door de ervaring met achterstelling is de hang naar bevestiging en 'ergens bijhoren' groot. De kans bestaat dat de jongere zijn identiteit meer en meer gaat ontleen aan één bepaalde groep. Met andere woorden: er is sprake van een verenging van de identiteit. Wanneer die groep alsmaar belangrijker wordt, de leden van het gezelschap zich vooral richten op elkaar, daarnaast ook anderen uitsluiten en er weinig uitzicht is op persoonlijke verandering en verbetering buiten die groep, dan is er sprake van een potentiële voedingsbodem voor radicalisering. Uiteraard moet er ook een aanbod zijn van ideologische ideeën. Wanneer vraag en aanbod tegelijkertijd aanwezig zijn en op elkaar aansluiten, dan is er risico op een problematisch radicaliseringsproces.

Met andere woorden, als jongeren met identiteitsvragen worstelen, er gevoelens zijn van onrecht (vraag) en er een ideologie blijkt te zijn die antwoorden biedt op hun problemen (aanbod), kan er sprake zijn van een match: 'de cognitieve opening'. Deze wordt visueel gemaakt in onderstaande figuur van Colin Mellis.

Een belangrijk aspect van de voedingsbodem voor radicalisering is de fanatieke betrokkenheid bij internationale ontwikkelingen. Dat kan zowel over de onrust en het ervaren onrecht in de islamitische wereld gaan, als over de opkomst van extreemrechtse partijen in Europa. Ook andere internationale spanningen, zoals de oorlogen Rusland-Oekraïne en Israël-Palestina kunnen bijdragen aan de voedingsbodem voor radicalisering. En wanneer jongeren en hun idealen op drift raken, is er een belangrijke rol weggelegd voor zowel ouders, leerkrachten, de school en iedere persoon die in contact komt met de jongere.

Het is belangrijk om te beseffen dat er geen eenduidig profiel bestaat dat 'radicaliseert'. We moeten dus voorzichtig zijn met de zogenaamde afvinklijstjes die verspreid worden. Er is geen herkenbare reeks kenmerken van personen die radicaliseren. De processen van radicalisering zijn heel verschillend van geval tot geval. Ook de signalen die jongeren laten zien, geven over het algemeen zelden een duidelijk en volledig beeld. Sommige factoren zijn van cruciaal belang voor de betrokkenheid van een persoon, terwijl dezelfde factoren voor anderen slechts een kleine of zelfs geen enkele rol spelen. Wel zijn jongeren met een psychiatrische problematiek en/of minderbegeefde jongeren extra vatbaar en gevoelig voor groomers of ronselaars.

Volgende factoren kunnen duiden op een proces van radicalisering, al zijn ze enkel richtinggevend en niet doorslaggevend:

- de houding tegenover de maatschappij en autoriteiten;
- het gebrek aan of net een toenemend gevoel ergens bij te horen;
- de zoektocht naar identiteit;
- de vriendengroep die plots verandert;
- kleding en uiterlijk die in verschillende richtingen kunnen evolueren;
- woordgebruik dat plots erg agressief en aanvallend kan worden;
- de manier van contact maken met jou/de sociale groep/gezin en familie (dit is de belangrijkste indicator, als je het gevoel hebt geen connectie meer met de jongere te hebben, geen empathisch gesprek meer te kunnen voeren, dan is er een probleem);
- schoolprestaties die plots dalen;
- schoolverzuim of spijbelen;
- de vrijetijdsbesteding die plots verandert: veel voor de computer zitten, games, dwangmatig sporten, intense geplande activiteiten.

Triggerfactoren

Bij radicalisering zijn er steeds triggerfactoren die het hele proces kunnen versnellen, vertragen of zelfs terugdraaien. Triggers zijn gebeurtenissen die ertoe leiden dat mensen open komen te staan voor een nieuwe ideologie of een nieuw wereldbeeld. Deze triggerfactoren leiden tot verdere radicalisering of leiden het in. Het is belangrijk om hier binnen het onderwijssysteem aandacht voor te hebben. De school staat immers midden in de samenleving en leerlingen zijn gevoelig voor gebeurtenissen rondom hen. Maatschappelijke, politieke en persoonlijke gebeurtenissen kunnen een sterke impact hebben op het functioneren van mensen. Triggerfactoren kunnen zeer uiteenlopend zijn: een plots overlijden van een dierbare, een relatiebreuk, een slecht rapport. Ze kunnen een katalyserende rol hebben dat het radicaliseringsproces zowel kan versterken als verzwakken. De tool Triggerfactoren van het Nederlandse ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid onderscheidt triggerfactoren op persoonlijk, groeps- en samenlevingsniveau en illustreert zeer goed het belang van triggerfactoren in een radicaliseringsproces.

Ook diverse onderzoekers hebben zich in de loop van de jaren gefocust op verklaringsmodellen die de grondoorzaken van radicalisering verklaren binnen een geslaagde procesbenadering, zoals **het trappenhuis van Moghaddam**.

Het trappenhuis van Moghaddam

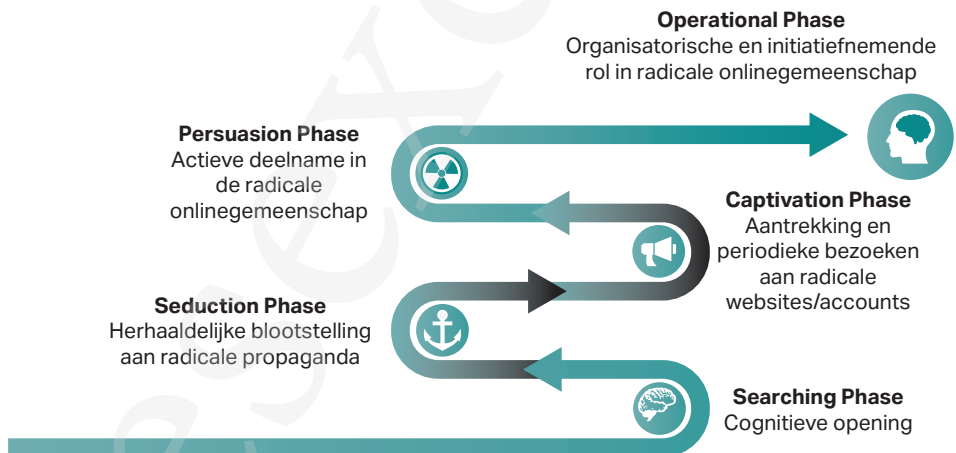
Staircase to Terrorism

- 5 Deelname aan terroristische feiten en actieve steun aan groeperingen
- 4 Actief aansporen tot geweld en gebruik van geweld tijdens activisme
- 3 Goedkeuren van en aansporen tot geweld om ideologie uit te dragen
- 2 Sterke frustratie, goedkeuren van geweld
- 1 Op zoek naar gerechtigheid
- G Beheerste frustratie over maatschappij

Dynamisch model
Slechts % bereikt de top
Minder keuzes > trap naar boven

Online radicaliseringsproces

Deze ontwerpen zijn van de hand van Olivier Cauberghs van Insite Academy.